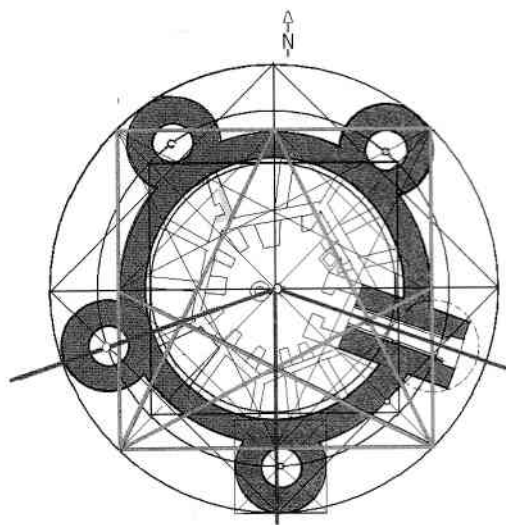

MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII
ȘI CERCETĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA
INSTITUTUL PATRIMONIULUI CULTURAL

TAMARA NESTEROV

**PROPORȚIILE
ARHITECTURII
DIN MOLDOVA ISTORICĂ**

INTRODUCERE.....	7
I. STUDIEREA PROPORȚIILOR SAU CĂUTAREA SENSULUI PIERDUT	9
II. MODELUL STRUCTURAL-NUMERIC AL ARHITECTURII ECLEZIASTICE DIN MOLDOVA.....	27
Modelul structural-numeric paleocreștin în arhitectura medievală timpurie a Moldovei.....	27
Imuabilitatea modelului structural-numeric peren al bisericilor din lemn.....	47
Analiza metrologică a bisericilor de lemn din Moldova.....	69
Măsura sacrală în arhitectura universală și în Moldova	77
De la bolta bizantină la bolta moldovenească	85
Procedee străvechi de armonizare a spațiului arhitectural: „descompunerea pătratului” și „cadratura cercului”	101
Cu privire la modulul structurilor spațiale ale clădirilor ecleziastice bizantine, ruse și din Țara Moldovei	115
Analiza comparativă a modelului structural-numeric al bisericilor catolice și al celor ortodoxe din Moldova istorică.....	135
Relicte ale canonului medieval de proporții în arhitectura ecleziastică de piatră	151
Biserica <i>Sfânta Treime</i> din Siret și problema modulului arhitecturii ecleziastice din Moldova.....	161
Biserica din satul Lăpușna.....	173

Arhitectura bisericilor din orașele Cetatea Albă și Chilia	191
--	-----

Biserica Ruxandrei din Rașcov	203
-------------------------------------	-----

III. MODELUL STRUCTURAL-NUMERIC AL ARHITECTURII

FORTIFICATE	219
--------------------------	-----

Arhitectura cetății Soroca – cel mai important argument în datarea fortăreței	219
--	-----

Importanța detaliilor arhitecturale în restaurarea corectă a cetății Soroca	241
--	-----

Analiza proporțiilor planului castelului Soroca	269
---	-----

Etape controversate ale formării arhitecturii cetății Hotinului	271
---	-----

IV. MĂRIMEA FORMEI ARHITECTURALE A CASEI DE LOCUIT

DIN SATELE DIN MICROZONA ORHEIULUI VECHI (MOROVAIA ȘI BUTUCENI)	287
--	-----

ÎNCHEIERE	293
------------------------	-----

BIBLIOGRAFIE	297
---------------------------	-----

Surse	311
--------------------	-----

STUDIAREA PROPORȚIILOR sau CĂUTAREA SENSULUI PIERDUT

Nu este o altă problemă mai dificilă în teoria arhitecturii, și totodată cu cel mai mare număr de studii dedicate, decât cea a proporțiilor. Încercarea de a căuta sensul proporțiilor – pe fundalul volumului imens de informații, acumulat în mai mult de două milenii la această temă – este echivalentă cu revizuirea unor probleme eterne ale gândirii omenirii, cum scria arhitectul-teoretician G.M. Cantacuzino: „A trata despre filosofia arhitecturii ar însemna să atingi toate subiectele, covârșitor de grele, asupra cărora a îmbătrânit înțelepciunea. (...) domenii fără sfârșit ale istoriei și metafizicii”¹. Sunt probleme care au particularitatea iminentă de a persista în debateri, imposibil de a fi rezolvate satisfăcător, încât a fost expusă părerea că „încercările numeroșilor cercetători de a le descoperi secretul este – după cum se exprimă matematicii – doar o apropiere asimptotică de veracitate”².

Studierea proporțiilor, dată fiind pierderea sensului pe care-l cunoșteau anticii, a început în perioada Renașterii italiene, și ca o dovadă a evoluției spiralei umaniste, în secolul al XX-lea a ajuns în URSS, unde această problemă era conjugată cu căutarea suportului teoretic al arhitecturii sovietice, care trebuia să întruchipeze tot ce a fost mai bun și mai frumos în arta construcțiilor, conform testamentului leninist. În acest scop a fost fondată Academia de Arhitectură și au fost traduse și publicate – însoțite de comentarii desfășurate – valoroase studii ale teoriei arhitecturii europene din perioadele antică, medievală și modernă, stimulând cercetările sovietice în acest domeniu³.

Abordarea proporțiilor în arhitectură sub unghiul de vedere al analizei rapoartelor matematice, în care s-au avântat o pleiadă de arhitecți-practicieni, a condus la un șir de rezultate neobișnuite ce au provocat repulsie din partea opiniei științifice, după care a venit reacția neoficială de respingere a respectivei teme de cercetare. A urmat perioada în care tezele cu subiectul proporțiilor în arhitectură nu erau acceptate de consiliile științifice din URSS, specializate în domeniul istoriei și teoriei arhitecturii. Se crease o situație similară cu cea a Academiei Franceze, care a refuzat categoric expertiza proiector de „perpetuum mobile”. Atitudinea negativistă n-a oprit însă eforturile arhitecților-practicieni și teoreticieni de a cunoaște enigma atracției doctrinei proporțiilor, interes profesional alimentat de imensul masiv al surselor istorice scrise și grafice, în care proporțiilor li se acorda atenție și o importanță majoră în crearea plasticii arhitectonice a clădirilor.

1 G.M. Cantacuzino. *Introducere la studiul arhitecturii*. București: Ed. Soces, 1926, p. 7.

2 Я.Д. Гликин. *Методы архитектурной гармонии*. Ленинград: Стройиздат, 1979, с. 48.

3 Я.Д. Гликин. *Универсальная система пропорциональности. Применение в исследовании архитектурных ансамблей Ленинграда*. В: Строительство и архитектура Ленинграда, 1972, № 3; М.А. Марутаев. *О гармонии как о закономерности*. В: Принцип симметрии. Москва: Изд. Наука, 1978, с. 363-394; И.Ш. Шевелев. *Принцип пропорции*. М.: Стройиздат, 1986; И.П. Шмелев. *Золотая симфония*. Л., 1988; А.П. Стахов. *Коды золотой пропорции*. М.: Изд. Радио и связь, 1984; И.Ш. Шевелев, М.А. Марутаев, И.П. Шмелев. *Золотое сечение*. М.: Стройиздат, 1990.

O altă cauză a atenției sporite față de natura proporțiilor în arhitectură o constituie determinarea legăturilor de plasmuire a formei arhitecturale, prin care proporțiile devin un instrument de investigare a istoriei și a teoriei arhitecturii universale. Descoperirile personale făcute prin lecturarea proaspătă a textelor tratatelor, cu reevaluarea afirmațiilor, pasionează nu mai puțin la această temă. Deși, după cum se știe, părerile contrare nu se distrug, ci se completează, în domeniul studierii proporțiilor opiniile, dimpotrivă, sunt tot mai divergente, acestea constituind o direcție științifică în care se dau lupte de idei în chip deschis.

O cauză a lipsei de conciliere între idei și opinii a fost și gradul diferit de precizie a executării releveelor utilizate în cercetarea grafic-analitică, dar și baza șubredă oferită de cele câteva noțiuni de compoziție a ordinelor clasice, punctate în lucrarea teoretică cu denumirea *M. Vitruvii Pollio De architectura libri decem ad Caesarem Augustum*. Întocmită în anii 20-30 î.H. de către arhitectul și inginerul roman Vitruvius Pollio pentru împăratul Cezar, prima ediție după descoperire a apărut la Roma în anul 1486. Tratatul a devenit unica sursă antică și principala sursă istorică a teoriei arhitecturii, baza tuturor studiilor de mai târziu cu privire la utilizarea proporțiilor în arhitectură.

După cum explica autorul în prefața lucrării, în afară de descrierea bazată pe propria experiență "a tuturor regulilor meșteșugului"⁴, el prezenta și o parte a concepțiilor cu privire la compoziția în arhitectură, realizând un compendiu al unor lucrări ale arhitecților din Grecia Antică. Din acest motiv, tratatul roman abundă în termeni de construcție, filosofie, matematică și estetică în limba greacă. Drept exemplu al expunerii bilingve poate servi următorul fragment din lucrarea tradusă: „Arhitectura este constituită din ordonare, care se cheamă în grecește τάξις (clasă), din dispoziție pe care grecii o numesc διάθεσις (disponibil), din euritmie; din simetrie; din conveniență și din distribuție, care pe grecește se cheamă οἰκονομία (finanțe – *n.n.*)”⁵. Și mai departe: „Ordonarea este stabilirea unor relații de măsură convenabile între elementele operei considerate separat, dar raportate în ce privește proporțiile la simetria întregului. Este o compoziție făcută după cantitate, care se cheamă pe grecește ποσότης [număr, cantitate – *n.n.*]”⁶.

Studiul despre proporționalitate în expunerea lui Vitruviu nu poate fi înțeles fără analiza doctrinei cu privire la *număr*. În viziunea filosofilor greci, totul începea de la *număr* – esența tuturor lucrurilor și organizarea Universului, ce reprezintă un sistem armonizat de numere și raporturi – Cosmosul⁷.

4 Vitruviu. *Despre arhitectură*. Traducere din latină de G.M. Cantacuzino în colaborare cu Traian Costa și Grigore Ionescu. București: Ed. Academiei, 1964, p. 36. Traducerea în limba română conține unele devieri de la structura tratatului folosit la traducerea în limba rusă: Витрувий, Марк Поллион. *Десять книг об архитектуре Витрувия с комментариями Даниеле Барбаро*. Книга IV. Перевод с итальянского В.П. Зубова, Ф.А Петровского, М.: Изд. ОНТИ, 1938, din care cauză numărul paragrafelor din aceste două lucrări consultate nu coincid. În note va fi concretizată sursa istorică utilizată.

5 Vitruviu. *Despre arhitectură*, p. 42. Cartea I. Generalități. Capitolul II. Din ce anume lucruri se compune arhitectura (1).

6 Ibidem, alin. (2).

7 Б.П. Михайлов. *Витрувий и Эллада. Основы античной теории архитектуры*. М.: Изд. литературы по искусству, 1967, с. 41.

Integritatea și organizarea Universului serveau drept exemplu pentru arhitectura greacă. Ca rezultat al folosirii numărului conform unei ordini, era obținută euritmia: „Euritmia este, în compoziții, aspectul grațios și echilibrat al părților”⁸. „Ea se realizează atunci când în părțile componente ale operei înălțimea elementelor clădirii se află în corespundere cu lărgimea lor, lărgimea – cu lungimea, într-un cuvânt, când toate răspund propriei lor simetrii”⁹. Comentatorul lui Vitruviu, Daniele Barbaro, pentru a sublinia importanta estetică a euritmiei, adaugă „(...) ca strunele chitarei (...) euritmia – mama eleganței și a aspectului plăcut”¹⁰.

Omul era considerat perfect după constituția sa fizică, organizat ca și Universul, dar la scară mai mică. Astfel, Vitruviu apelează adesea la proporțiile corpului uman pentru a explica noțiunile dificile: „Așa cum în corpul omenesc euritmia este o consecință a simetriei, a relațiilor proporționale dintre cot, picior, palmă, deget și celelalte mădulare, tot astfel stau lucrurile și cu operele perfect realizate de arhitectură”¹¹. Vitruviu recomandă ca edificiile, mai ales templele, să fie concepute după ordonarea corpului uman, toate părțile componente să fie calculate după *cantitate*: „Cantitatea este o alegere de unități modulare, luate chiar din elementele operei, și, totodată, un efect armonios al operei întregi, rezultat din potrivirea numărului de părți de modul atribuite fiecărui element”¹², ceea ce trebuie de înțeles că mărimea elementelor clădirii era calculată în raport cu o unitate de măsură comună, numită *modul*, între elemente formându-se anumite relații. Modulul este determinat „(...) în edificiile sacre după grosimea coloanelor sau după triglif”¹³. Mărimea elementelor clădirii reprezenta ori multipli ai acestui modul, ori fracții din același modul. Între lățimea clădirii și modul, Vitruviu a indicat doar două [! – *n.n.*] cazuri de relații de comensurabilitate: „Pe spațiul unde se așază coloanele, fațada templului doric va fi împărțită în 27 de părți, dacă templul urmează a fi tetrastil, și în 42 de părți, dacă templul urmează a fi hexastil. Una din aceste părți va fi modulul, care pe grecește se cheamă ἐμβατηρ (marșuri – *n.n.*), după stabilirea acestui modul prin calcule, se deduce orânduirea întregii lucrări”¹⁴.

Pentru înțelegerea textului lui Vitruviu, nu mai puțin dificile sunt noțiunile de *analogie* și *simetrie*. După afirmațiile de genul: „Compoziția edificiilor constă în simetrie, de ale cărei rapoarte arhitectii trebuie să tina seama cu multă grijă”; „Simetria se naște din proporție, care pe grecește e numită ἀναλογία” sau „Proporția este subordonarea la un modul, în părți alicote, a elementelor unei lucrări în ansamblu. De aici rezultă raportul simetriilor”¹⁵ – sensul rămâne obscur, în lipsa unor indicații concrete de „aducere” la „simetrie”, fiind noțiuni ale arhitecturii elene, cu alt sens în tradiția romană.

Noțiunea de *συμμετρία* a fost introdusă de Pitagora pentru a indica omogenitatea, comensurabilitatea, proporționalitatea obiectului, fiind apropiată ca sens de înțelesul

8 Vitruviu, *Despre arhitectură* ..., p. 43, alin. (11).

9 Витрувий Марк Поллион. Десять книг об архитектуре Витрувия с комментариями Даниеле Барбаро. Книга I, глава 2 (3).

10 Ibidem.

11 Vitruviu, Op. cit., p. 43 alin. (13).

12 Ibidem, p. 42, alin. (3).

13 Ibidem, p. 43, alin. (13).

14 Ibidem, p. 160, alin. (11-12).

15 Ibidem, p. 101, alin. (1-2).

cuvântului *armonie*. Pentru a explica sensul „simetriei” în tradiția greacă, Vitruviu recurge la exemplul figurii umane „(...) niciun edificiu nu poate fi în mod rațional compus fără simetrie și proporție, ci numai dacă membrele se găsesc într-un raport bine chibzuit, așa cum e cazul și cu un om bine făcut”¹⁶. De simetrie depinde aspectul clădirii, pentru care condiția de frumusețe este atunci „când aspectul lucrării va fi plăcut și elegant, iar relațiile de mărime ale părților componente vor corespunde justelor norme ale simetriei”¹⁷. Este important de reținut că în viziunea lui Vitruviu proporțiile și „simetria”, în sensul inițial al cuvântului, asigurau plasticitatea formei arhitecturale, erau garantul frumuseții edificiului – mesaj însușit de cititorii tratatului.

Din cauza expunerii confuze, lipsite de coerența noțiunilor, Vitruviu a fost învinuit mai târziu că a fost insuficient de explicit și chiar a modificat sensul unor noțiuni ale teoriei arhitecturii antice grecești. Noțiunea de „simetrie” nu se reduce numai la *proporție*, cuvânt de origine latină; în tradiția greacă acestor două noțiuni le corespunde termenul *analogie*, care era procedeu compozițional calitativ, ce însemna „din nou raport” sau „repetarea raportului”, ceea ce trebuie de înțeles ca o repetare a formei la o altă scară – micșorare sau mărire. Sensul, păstrat până astăzi, înseamnă *simetrie* și *raport* – de fiecare dată un raport anumit, aplicat la toate elementele cuprinse de acțiunea analogiei.

Cunoștințele vagi ale lui Vitruviu despre proporții se observă la analiza privind tehnica și materialele de construcție, alegerea locului de fondare a edificiilor, unde expunerea este consistentă. A fost expusă opinia că Vitruviu „recunoaște drept primordială părerea subiectivă a artistului și realitatea hazardului locului concret asupra legităților naturii și artei”¹⁸. Opinia dată a fost dezvoltată în continuare, atribuindu-i lui Vitruviu părerea că „Esența frumuseții nu constă în legile universale ale organizării Cosmosului, ci în conștiința individuală a privitorului. Frumoasă este acea formă de simetrie care-i place mai mult celui care privește”¹⁹.

După părerea noastră, conținutul tratatului și maniera de expunere a lui Vitruviu, mai ales a pasajelor consacrate organizării formei arhitecturale, corespund opiniei statornicite în istoria arhitecturii cu privire la caracterul ingineresc și utilitar al arhitecturii romane, care ceda în fața perfecțiunii compoziționale a operelor de arhitectură din Grecia Antică și percepției vizuale subtile a arhitecților eleni. Conform teoriei antice a arhitecturii grecești, reconstruită retrospectiv în baza doctrinei matematice a pitagoricilor și celei filosofice a lui Platon, a metafizicii lui Aristotel, condiția unui aspect reușit al clădirilor era asigurarea integrității operei, preocupare

16 Ibidem, p. 101, alin. (3). Ținând cont de importanța acestei fraze pentru problema proporțiilor, reproducem textul în original: „Aedium compositio constat ex symmetria cujus rationem diligentissime architecti tenere debent:/ Ea autem/ Paritur a proportionem, quae graece αναλογία dicitur. Proportio est: Ratae partis, Membrorum in omni opere tot[o]que commodulatio; Ex qua ratio efficitur symmetriarum. / Namque Non potest aedes ulla sine symmetria atque proportionem, rationem habere compositiones nisi, uti ad hominis bene figurati, membrorum habuerit exactam rationem.

17 Ibidem, p. 45, alin. (10).

18 Г.С. Лебедева. Теоретик в пространстве истории архитектуры (о красоте в триаде Витрувия). В: Проблемы истории архитектуры. Тезисы, часть II. М., 1990, с. 14.

19 Г.С. Лебедева. Новейший комментарий к трактату Витрувия „Десять книг об архитектуре”. М.: КомКнига, 2015, с. 104.

apărută după cristalizarea în decursul a câtorva secole a principalului tip de edificii elene – templul²⁰, menii și cărți

După cucerirea Greciei, romanii au apelat fără sfială la învățații și artiștii plastici eleni pentru a utiliza rezultatele științei și artei grecești, care se aflau la o treaptă superioară în raport cu pragmatismul culturii romane. Astfel, devine clară expunerea lacunară în tratatul lui Vitruviu a problemelor legate de compoziția artistică a edificiilor, care nu preocupă arhitecții romani în perioada respectivă. Dar, după cum reiese din studiul surselor care i-au servit de informare lui Vitruviu pentru tratatul său, teoria arhitecturii elene era mult mai încheată, formând un sistem logic și coerent, în care un loc important îl ocupau problemele de estetică a aspectului artistic al clădirilor²¹. Unele teze ale acestei doctrine a arhitecturii și-au găsit în tratatul lui Vitruviu o reflectare confuză, iar altele, mult mai importante din punctul de vedere al procedeele de asigurare a integrității unei opere de artă, au rămas în afara atenției autorului.

Neglijarea unor procedee compoziționale ar putea fi explicată, probabil, prin dificultățile de traducere, din cauza cărora nu a fost redat exact conținutul, dar pot exista și alte explicații. Una din ele ar fi caracterul secret al cunoștințelor cu privire la proporții, fiind cunoscut cazul când Platon a alungat un elev care divulgase secretele unor calcule geometrice. Nu este exclus că absența „decodificării” regulilor de armonizare și a menționării secțiunii de aur în tratatul lui Vitruviu, precum și în alte scrieri teoretice în domeniul artei, se explică prin caracterul ermetic al cunoștințelor profesionale artistice.

Operele de arhitectură din Grecia și din Imperiul Roman au fost privite drept modele de inegalată valoare artistică, aspectul lor arhitectural-plastic fiind considerat un rezultat al folosirii abile a proporțiilor. Odată cu migrarea popoarelor și destrămarea Imperiului Roman, cu întreruperea cursului firesc al vieții în Europa, pierd din actualitate atât rolul, cât și locul proporțiilor în asigurarea „aspectului grațios și echilibrat”.

Se cunoaște că în secolele obscure ale Evului Mediu au circulat peste 50 de copii ale tratatului lui Vitruviu²², iar „redescoperirea” lui în Mănăstirea Saint Gall la începutul secolului al XV-lea a readus problema proporțiilor în atenția umaniștilor Renașterii italiene, acestea devenind una din preocupările dominante în căutarea secretului armoniei monumentelor arhitecturale.

Idealizarea arhitecturii romane imperiale a urmat expres calea de reabilitare a sistemului ordinelor, efectuată de arhitecții-practicieni care s-au condus de manuscrisul lui Vitruviu. Tratatul lui Vitruviu, după cum am văzut, era confuz în materia de aspect plastic al operelor de arhitectură – *simetrie, analogie, proporții*, noțiuni uitate ale teoriei antice, dar și indicații sigure cu privire la utilizarea *modulului* pentru calcularea mărimii elementelor unui edificiu, dar fără a indica valorile rapoartelor „simetriilor”. Ideea de

20 Б.П. Михайлов. *Витрувий и Эллада. Основы античной теории архитектуры*. М.: Изд. литературы по искусству, 1967. 280 с.

21 Ibidem.

22 Н.И. Смолина. *Архитектурная книга у рубежа столетий*. В: Архитектура мира. «Запад-Восток». Материалы VI конференции по истории архитектуры. М.: Изд. Архитектура, 1997, с. 7-16.

calculare a formei arhitecturale a impulsionează căutările componentelor „armoniei” edificiilor. Noțiunea de *armonie* nu a fost folosită de Vitruviu în context arhitectural. În traducerea română se întâlnește de două ori: prima – „efect armonios al operei întregi, rezultat din potrivirea numărului de părți de modul atribuite fiecărui element”²³, și a doua – „că trebuie să admirăm pe cei care, alcătuind locașurile zeilor nemuritori, le-au coordonat părțile din care sunt constituite în așa fel încât prin proporții și simetrii, rapoartele lor de la parte la parte și de la parte la întreg sunt de o armonie perfectă”²⁴, sensul autentic al cuvântului latin fiind în primul caz de „elegant”²⁵, iar în al doilea caz – de „simetrie corespunzătoare”²⁶. Aceasta se explică prin faptul că termenul de *armonie*, tot de origine greacă (*αρμόττειν* se numeau clamele de la vasele marine, care cu timpul au obținut sensul de *a uni, a pune în armonie*), era propriu teoriei muzicale, după cum recunoaște însuși Vitruviu: „Armonia este un subiect muzical obscur și greu, mai ales pentru cei care nu cunosc limba greacă”²⁷. În epoca Renașterii, noțiunea de *armonie* este folosită activ pentru aprecierea aspectului arhitectural. Astfel, Leon Battista Alberti, inspirat de tratatul lui Vitruviu pentru scrierea propriului tratat de arhitectură, nota: „Frumosul este armonia proporțională a tuturor părților. A face totul după o anumită lege este trăsătura distinctivă a artei”²⁸.

Prin tratatul lui Vitruviu, maeștrii Renașterii italiene au însușit principala doctrină a grecilor antici cu privire la eleganța compoziției arhitecturale: „Compoziția constă în simetrie [...]. Ea apare din proporție. Proporția este divizarea rațională, corespunderea elementelor întregii clădiri, din care reiese simetria [...] care este ca la un om bine făcut”. Constatarea importanței simetriei, sensul căreia se deplasase între timp de la cel inițial, și a proporției nu era suficientă pentru punerea în practică. Erau necesare studii de teoria arhitecturii, actualizate la nivelul perioadei Renașterii. În scopul aflării regulilor simetriei, a proporțiilor ordinului – celui mai ordonat și structurat sistem arhitectonic al lumii europene, arhitecții Filippo Brunelleschi, Donato Bramante și autorii viitoarelor tratate de arhitectură Leon Batista Alberti²⁹, Sebastian Serlio³⁰, Giacomo Barozzi Vignola³¹, Andrea Palladio³² au inițiat cercetări ale monumentelor antice din Florența, Milano și Roma. Măsurările lor proprii au stat la baza formulelor reconstruite ale ordinelor arhitectonice, în mare parte diferite de cele elaborate în Grecia și nu în deplină corespundere cu teoria comensurabilității antice. Astfel, în tratatele lui Vignola și Palladio se optează pentru rapoarte simple, exprimate prin

23 Vitruviu. Op. cit., p. 42.

24 Vitruviu. Op. cit. Cartea III. Ordinul ionic. Capitolul I. De unde provin simetriile în edificiile sacre, p. 103, alin. (45).

25 Витрувий Марк Поллион. Десять книг об архитектуре. Книга IV, книга 1, глава 2, часть (2).

26 Ibidem. Книга III, часть 1 (9).

27 Vitruviu. Op. cit. Cartea V, cap. IV. Despre armonie, p. 212, alin. (1).

28 Леон Батиста Альберти. Десять книг о зодчестве. Т. 1-2. Перевод В.П. Зубова. М.: Изд. Академии архитектуры, 1935, с. 178.

29 Alberti Leon Batista. *De re aedificatoria*. Florence, 1485.

30 Sebastiano Serlio. *Regole generali di architettura*. Libre I. Venezia, 1537.

31 Джакомо Бароцци да Виньола. *Правило пяти ордеров архитектуры*. Перевод с немецкого А.Г. Габричевского. М.: Изд. Академии архитектуры, 1939.

32 Андреа Палладио. *Четыре книги об архитектуре*. Перевод с итальянского И.В. Жолтовского. М., 1936.

numere întregi. Aportul personal la teoria ordinelor al acestor maeștri-practicieni nu exprima însă transmiterea tradiției antice, depistate de ei, în mostrele romane.

Iată o altă afirmare a lui Vitruviu cu privire la proporțiile figurii umane: „Dacă un om este așezat culcat, cu mâinile și picioarele întinse, și se pune vârful unui compas pe ombilicul lui, atunci, descriind o circumferință, degetele mâinilor și ale picioarelor vor fi atinse de circumferință”. Și mai departe: „Deci, deoarece natura a făcut corpul omului în așa fel că toate membrele răspund în anumite proporții întregii lui înfățișări, apoi cu drept cuvânt se poate spune că bine au orânduit cei din vechime ca și în săvârșirea operelor de artă membrele acestora luate individual să aibă relații dimensionale comune cu înfățișarea generală a întregului”³³. Aceste două teze au avut priză la artiștii plastici renascentiști: Leonardo da Vinci a executat grafic figura omului înscris în pătrat și cerc; Albrecht Dürer a elaborat propriul sistem de proporții al figurii umane în diferite perioade de vârstă.

Conținutul tratatului lui Vitruviu și ale celor elaborate de maeștrii Renașterii italiene, pe lângă recomandări practice de edificare a clădirilor și unele procedee compoziționale, includeau și noțiuni generale de teorie a proporțiilor, considerate un garant al armoniei. În lucrările teoretice ale acestor maeștri, ca un fi roșu trece conjugarea proporției cu armonia. Conceptul arhitecților-practicieni privind efectul estetic garantat de utilizarea anumitor proporții a fost expus categoric de către François Blondel: „Plăcerea pe care o simțim de la opera de artă depinde cât de corect au fost respectate rapoartele: sentimentul de plăcere este condiționat mai ales de proporții”³⁴.

Cunoașterea legităților utilizării proporțiilor în arhitectură a fost și rămâne una dintre cele mai complexe probleme ale compoziției arhitecturale. Nu întâmplător, dintre cei 20 de factori care alcătuiesc frumusețea unei opere de arhitectură, proporțiilor le sunt închinete cele mai multe studii teoretice³⁵. În șirul lor se înscriu și cercetările din perioada sovietică, scopul major al cărora era similar celui din epoca Renașterii: găsirea secretului aplicării proporțiilor pentru implementare în arhitectura sovietică, obiect de studiu fiind arhitectura renascentistă și teoriile maeștrilor umaniști din această perioadă: N.P. Brunov³⁶, B.P. Mihailov³⁷, V.P. Zubov³⁸, M.G. Barhin³⁹, M.V. Fiodorov⁴⁰,

33 Vitruviu. Op. cit. Cartea III. Ordinul ionic. Capitolul I. De unde provin simetriile în edificiile sacre, p. 102, alin. (19, 22).

34 Apud Б.П. Михайлов. *Витрувий и Эллада*, с. 155 (Blondel F. *Cours d'Architecture*, t. V, livre 5, chap. XVI-XVII, Paris, 1777).

35 Г.Г. Азгальдов. *Численная мера и проблема красоты в архитектуре*. М.: Стройиздат, 1978, с. 58.

36 Н.И. Брунов. *Пропорции античной и средневековой архитектуры*. М.: Издательство Всесоюзной Академии архитектуры, 1935, с. 24.

37 Б.П. Михайлов. *Витрувий и Эллада. Основы античной архитектоники, из эллинских источников*: дисс. докт. арх. М., 1943.

38 В.П. Зубов. *Архитектурно-теоретическое наследие и задачи его изучения*. В: Архитектура, сб. статей. М., 1945, с. 108-124.

39 М.Г. Бархин. *Основы архитектурно-строительного проектирования*. М., 1952, с. 81.

40 В.М. Федоров. *О пропорционировании архитектурных элементов*. В: Архитектура и строительная техника. М., 1960, с. 182.

În toate structurile monumentelor de arhitectură și ale clădirilor istorice sunt descoperite proporții, în funcție de criteriile de abordare și analizare, care deși prezintă o orchestrare calculată din forme și detalii într-un concept integral, oferă și nenumărate rapoarte între aceleași componente ce pot fi numite, după analogie cu alte discipline, "parazitare" sau "perturbatoare". Cercetarea proporțiilor ca instrument al regiei formelor arhitecturale istorice este prezentată în succesiune cronologică, în raport cu dezvoltarea înțelegerii rostului lor în compoziții, cu reconstrucții retrospective după pierderea sensului lor antic.

Cele mai timpurii sunt **cercetările practice**, apărute la începutul perioadei renașcentiste. Primele tratatele de arhitectură au fost elaborate de Leon Battista Alberti (1404–1472), Giacomo Barozzi Vignola (1507–1573), Andrea Palladio (1508–1580), Sebastian Serlio (1475–1554) ș.a. Intenția lor era renașterea teoriei antice a arhitecturii, iar esența proporțiilor era rezumată la înțelegerea valorii lor estetice – direcție deschisă de tratatul de arhitectură al lui Vitruviu. Aceste lucrări recunosc forța de ordonare a proporțiilor în operele de arhitectură, atât prin calitatea lor atractivă în perceperea vizuală a figurilor geometrice, cât și prin ponderea mistică a anumitor rapoarte de segmente, suprafețe, volume și numere, mentalitate ce coboară prin intermediul tratatului lui Vitruviu la opiniile filosofice ale lui Pitagora și Platon, dar asimilate în măsura punctată de arhitectul roman. Sunt studii în care este evidentă independența proporțiilor de epoca istorică și de tipul clădirilor, proporțiile dovedindu-se în esența lor categorii estetice universale și în afara evoluției istorice a societății.

Este corect de apreciat aceste tratate drept studii, deoarece toate canoanele, regulile, rețetele erau bazate pe tratatul lui Vitruviu *Despre arhitectură*, dar totodată conțineau propriile cercetări minuțioase ale monumentelor antice din ruinele Imperiului Roman. Însăși lucrarea lui Vitruviu prezenta o sistematizare și generalizare a tratatelor a peste 30 de autori antici, creații care nu s-au păstrat, dar au rămas o călăuză în domeniul arhitecturii pentru măștrii Renașterii.

Cultul lui Vitruviu nu putea să nu se dezvolte pe cultul Antichității, format în epoca Renașterii⁴¹. Majoritatea pictorilor și arhitecților Italiei cu mare atenție studiază monumentele antice și ruinele care s-au păstrat. Alberti, Palladio, Vignola, Rafael, Serlio, Bramante, Piranezi și alții sunt primii cercetători ai arhitecturii antice după Vitruviu. Formele antice sunt considerate minunate și perfecte după proporțiile lor. Palladio afirmă: „Cu ochii proprii admiram și cu mâinile proprii măsuram fragmentele multor monumente antice (...) obținând o măreață experiență și inspirație, (...) mi-am pus sarcina să scriu indicațiile necesare, care trebuie să fie respectate de toți (...) care doresc să construiască bine și frumos. Rezultatele acestei lucrări o să ajute arhitecților să aducă minunatele lor construcții până la frumusețea și eleganța anticolor”⁴².

Toți autorii menționați acordă o atenție deosebită proporțiilor monumentelor cercetate. Astfel, Alberti susține că ”toată puterea inventivității, toată arta și îndemânarea de a construi sunt concentrate numai în divizare, defalcare”⁴³, amintind de afirmația lui Vitruviu că ”frumusețea este atinsă prin aspectul plăcut și elegant al

41 *История европейского искусствознания. От Античности до XVIII века.* Под ред. Б.Р. Вилпера. М., 1963.

42 Палладио Андреа. *Четыре книги об архитектуре.* М., 1935, с. 13.

43 Алберти Леон Батиста. *Десять книг о зодчестве.* М., 1935, 1 том, с. 29.